

**MADANIY KONTEKSTGA BOG'LIQ YUMOR: INGLIZ VA O'ZBEK
TILLARIDA MILLIY MENTALITET VA KULGI IFODASINING
TARJIMADA AKS ETISHI**

Axmatova Munisa Akmalovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili)
mutaxassisligi 2-bosqich bosqich magistranti

amonovbobur91@mail.ru

Annotatsiya

Mazkur maqolada madaniy kontekstga bog'liq yumorning ingliz va o'zbek tillarida namoyon bo'lishi hamda uning tarjima jarayonida aks etish xususiyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Milliy mentalitet, ijtimoiy qadriyatlar va kommunikativ me'yorlar kulgi ifodasining shakllanishida hal qiluvchi omil ekani asoslanadi. Tadqiqotda madaniy-spetsifik yumor birliklarining tarjimada yuzaga keladigan semantik va pragmatik yo'qotishlari ko'rsatilib, ularni bartaraf etishning moslashtirish va funksional ekvivalentlikka tayanuvchi yondashuvlari muhokama qilinadi. Olingan xulosalar tarjima nazariyasi va amaliyotida madaniyatlararo vositachilikning ahamiyatini yoritadi.

Kalit so'zlar: madaniy kontekst, milliy mentalitet, yumor tarjimasi, pragmatik ekvivalentlik, lingvomadaniyat, moslashtirish.

Abstract

This article scientifically analyzes the manifestation of culturally contextual humor in English and Uzbek and the features of its reflection in the translation process. It is based on the fact that national mentality, social values, and communicative norms are decisive factors in the formation of the expression of laughter. The study shows the semantic and pragmatic losses of culturally specific humor units in translation, and discusses approaches to their elimination based on adaptation and functional equivalence. The conclusions drawn highlight the importance of intercultural mediation in translation theory and practice.

Keywords: cultural context, national mentality, humor translation, pragmatic equivalence, linguoculture, adaptation.

Kirish. Yumor til va madaniyat tutashgan nuqtada vujudga keladigan murakkab kommunikativ hodisa bo'lib, u milliy mentalitetning nozik qatlamlarini aks ettiradi. Kulgi orqali jamiyat o'z qadriyatlarini, ijtimoiy masofalari va baholash mezonlarini ifodalaydi; shu bois yumor tarjimasi oddiy semantik ko'chirish emas, balki

madaniyatlararo talqin jarayonidir. Ingliz tilidagi yumor ko‘pincha ironik masofa, understatement va ijtimoiy rollar bilan o‘ynashga tayansa, o‘zbek tilidagi kulgi ko‘proq ijtimoiy yaqinlik, kontekstual kinoya va axloqiy baholash bilan bog‘lanadi. Tarjimada ushbu farqlar e‘tibordan chetda qolsa, yumoriy effekt so‘nadi yoki noto‘g‘ri talqin qilinadi. Shu sababli madaniy kontekstni hisobga olgan holda tarjima qilish masalasi dolzarblik kasb etadi.

Asosiy qism. Madaniy kontekstga bog‘liq yumorni tahlil qilishda avvalo milliy mentalitet tushunchasiga murojaat etish lozim. Mentalitet jamiyatning tarixiy tajribasi, axloqiy me‘yorlari va kommunikativ odatlari majmui bo‘lib, kulgining qaysi shakllari maqbul yoki nojoiz ekani aynan shu majmua bilan belgilanadi. Ingliz madaniyatida yumor ko‘pincha bilvosita, o‘zini pastga qo‘yish (self-deprecation) va ijtimoiy konventsiyalarni mayin buzish orqali namoyon bo‘ladi; bu esa o‘quvchidan kontekstni “o‘qish” qobiliyatini talab qiladi. O‘zbek madaniyatida esa kulgi ko‘proq jamoaviylik, ijtimoiy munosabatlarning ochiq bahosi va ma‘naviy me‘yorlarga tayanadi. Tarjimada ushbu tafovutlar to‘qnash keladi.

Madaniy-spetsifik yumor birliklari (masalan, tarixiy ishoralar, milliy stereotiplar, kundalik hayotga xos ramzlar) ingliz tilidan o‘zbek tiliga ko‘chirilganda ko‘pincha tushunarsiz bo‘lib qoladi. Bunday hollarda literal tarjima kommunikativ muvaffaqiyatsizlikka olib keladi. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, moslashtirish (adaptation) va funksional ekvivalentlikka tayanuvchi yondashuvlar samaraliroq: tarjimon mazmuni emas, balki kulgining kommunikativ vazifasini saqlashga intiladi. Bu esa ba‘zan madaniy almashtirishni, ba‘zan kontekstual izohni yoki yangi yumoriy vosita yaratishni talab qiladi.

Quyidagi jadval ingliz va o‘zbek tillarida madaniy kontekstga bog‘liq yumorning ayrim tipik farqlarini va tarjimadagi oqibatlarini umumlashtiradi.

Asosiy omil	Ingliz yumori	O‘zbek yumori	Tarjimadagi yechim
Ironiya darajasi	Yuqori, bilvosita	Ko‘proq ochiq	Kontekstual moslashtirish
Ijtimoiy masofa	Saqlanadi	Yaqinlik ustun	Pragmatik ekvivalent
Madaniy ishoralar	Tarixiy-sotsial	Kundalik- ma‘naviy	Madaniy almashtirish

Tarjima jarayonida tarjimon madaniyatlararo vositachi sifatida harakat qiladi: u nafaqat til birliklarini, balki kulgining ijtimoiy funksiyasini ham ko‘chirishga mas‘ul.

Shu nuqtai nazardan, yumor tarjimasida izoh berish bilan cheklanib qolish yetarli emas; asosiy maqsad o'quvchi auditoriyada o'xshash emotsional va pragmatik ta'sirni uyg'otishdir. Bunga erishish esa tarjimonning lingvomadaniy kompetensiyasi va ijodiy qarorlariga bog'liq.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, madaniy kontekstga bog'liq yumorning ingliz va o'zbek tillari o'rtasidagi tarjimasida murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, unda milliy mentalitet hal qiluvchi rol o'ynaydi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, yumor tarjimasida formal ekvivalentlikdan ko'ra funksional va pragmatik ekvivalentlik ustuvor ahamiyatga ega. Moslashtirish va madaniy almashtirish strategiyalaridan oqilona foydalanish kulgining kommunikativ vazifasini saqlab qolishga yordam beradi. Ushbu xulosalar tarjima nazariyasini boyitish bilan birga, badiiy va ommaviy matnlar tarjimasida amaliy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ньюмарк П. Подходы к переводу. – М.: Высшая школа, 1988. – 215 с.
2. Нида Ю., Табер Ч. Теория и практика перевода. – М.: Международные отношения, 2003. – 287 с.
3. Делабастита Д. Wordplay and Translation. – Manchester: St. Jerome Publishing, 1996. – 305 p.
4. Кухаренко В. А. Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 2004. – 192 с.
5. Сафаров Ш. Прагмалингвистика. – Тошкент: Фан, 2008. – 240 б.